

13. Промисловий потенціал України: проблеми та перспективи структурно-інноваційних трансформацій / [Белінська В. М., Бурлака В. Г., Галиця І. О. та ін.]; відпов. ред. канд. екон. наук Ю. В. Кіндзерський. – К.: Ін-т економіки та прогнозування НАН України, 2007. – 408 с.

14. Федонін О. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: Навч. посібник / Федонін О. С., Репіна І. М., Олексюк О. І. – К.: КНЕУ, 2004. – 316 с.

15. Фигурнов, Э. Производственный потенциал. [Текст]. / Э. Фигурнов. – М.: Экономика, 1982. – 305 с.

16. Шаманська О. І. Загальна система формування економічного потенціалу / Шаманська О. І. // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 2. – с. 109 – 114.

17. Шевченко Д. К. Проблеми ефективності використання економічного потенціалу / Д. К. Шевченко. – К.: Знання, 1986. – 64с.

In the article the structure of economical potential of the region is characterized. The economic potential is the base conceptual category of economy with hierarchical structure. There are such components of the economical potential: industrial potential and function-structure elements – resource, social and employment, export, science and technology, investment, ecological.

УДК 35.072

Романюк Т. М.

СОЦІАЛЬНІ ПРІОРИТЕТИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Досліджено теоретико-методологічні підходи до категорії «соціальна держава». Проаналізовано чинники щодо оцінювання рівня соціально-економічного розвитку регіону. Розкрито нові підходи до визначення ефективності системи управління, за якими відповідальність регіональних органів влади поєднується з конкретними повноваженнями і можливостями реалізації своїх функцій. Обґрунтовується використання системи пріоритетів, що відіграють ключову роль у забезпеченні скороченні соціальних диспропорцій та вирівнювання соціальної нерівності регіонів.

Ключові слова: соціальна держава, соціальна нерівність регіонів, пріоритети соціально-економічного розвитку регіонів, напрями соціального вирівнювання регіонального розвитку.

I. Вступ. Проблеми забезпечення соціальних пріоритетів економічного розвитку давно є однією з ключових проблем економічної теорії і практики. У цьому контексті видається принципово значущим проаналізувати чи не найбільш складні питання економічної теорії – питання співвідношення справедливості, свободи, ефективності. Ці проблеми дискутуються вже не одне десятиліття (скоріше навіть – сторіччя), але саме зараз, дискусія кризи соціальної держави набуває актуальності особливо. Світ і наша країна стоять на роздоріжжі й шукають альтернативи в пошуку дороговказів чи до ліберальної моделі вільного ринку, де максимізація багатства кожного відокремле-

ного економічного суб'єкта веде до добробуту суспільства і автоматичному вирішенню основних соціальних проблем, або до нової моделі соціально-орієнтованого розвитку в змішаній економіці. Для України з її минулим – як радянським, так і пострадянським – цей вибір стоїть ще більш жорстко.

Термін "соціальна держава" був введений в науковий обіг німецьким державознавцем і економістом Лоренцем фон Штейном в 1850 р. [1].

Соціальна держава, на думку Штейна, повинна свідомо служити інтересам народу. Знищити класи не представляється можливим; влада виражає інтереси панівного класу – класу імущих; клас же незаможних становить потенційну небезпеку для держави. Найважливішим завданням держави є "підняття" нижчих класів. Слідуючи логіці Штейна, вся система соціального забезпечення існує для того, щоб підтримувати баланс інтересів між різними класами; як вірно зауважив Дж. Кеннеді, якщо вільне суспільство не зможе допомогти багатим бідним, воно не зможе захистити небагатих багатих. Проблема пропонувалося вирішити за допомогою соціальної мобільності як засобу подолання класових відмінностей і комплексу заходів соціального характеру. Сутність соціальної держави Штейн визначив так: вона "зобов'язана підтримувати абсолютну рівність в правах для всіх різних суспільних класів, для окремої особистості завдяки своїй владі. Вона зобов'язана сприяти економічному і суспільному прогресу всіх своїх громадян, бо розвиток одного виступає умовою розви-

тку іншого і саме в цьому сенсі слід розуміти соціальну державу. Характерна особливість трактування соціальної держави у німецьких учених полягає в їхньому погляді на неї крізь призму діяльності держави щодо соціального захисту громадян та ринкової економіки. Значний внесок у розвиток теорії і практики соціальної держави вніс "Новий курс" Франкліна Делано Рузвельта [2]. З'явившись засобом подолання кризових явищ в економіці, він в той же час став базою для зміни охоронної ролі держави та встановлення цієї концепції в США завдяки ефективній програмі реформ, що включає в себе величезний блок заходів соціального характеру: боротьбу з безробіттям, законодавче закріплення права робітників на колективний договір і організацію профспілок, встановлення максимальної тривалості робочого тижня, введення системи державного соціального страхування по досягненню пенсійного віку та безробіттю та ін.

II. Постановка завдання. Ринок як панівний механізм виробництва сам по собі завжди породжував, породжує і буде породжувати соціальну диференціацію. Якщо ми дійсно хочемо, щоб було якомога менше тих, хто потребує соціальної підтримки, то необхідно певну частину багатства створювати, виробляти згідно інших – неринкових – «правил гри», виходячи з інших – неринкових – цільових установок і критеріїв ефективності.

Соціальна складова орієнтована на соціальний характер розвитку регіону, на збереження стабільності суспільних і культурних систем, на зменшення кількості конфліктів у суспільстві. Людина повинна стати не об'єктом, а суб'єктом розвитку. Вона повинна брати участь у процесах формування своєї життєдіяльності, прийнятті й реалізації рішень, контролі за їх виконанням. Важливе значення для забезпечення цих умов має справедливий розподіл благ між людьми, плюралізм думок та толерантність у стосунках між ними, збереження культурного капіталу і його розмаїття.

Ключова проблема, яку повинні вирішити прихильники соціально-орієнтованого розвитку економіки полягає в тому, що пошук нової моделі ведуться виключно в рамках поєднання рис вже існуючих сторін: ринку і соціальних обмежень. Суперечка йде навколо співвідношення лібералізму та соціальності. Іншими словами, йде пошук зміни кількісних пропорцій перерозподілу створеного багатства, але сам принцип – створювати багатство можуть

тільки агенти ринку, а соціальна політика може його тільки перерозподіляти, більшою чи меншою мірою підриваючи ринкові стимули. На наш погляд пора поставити питання інакше: якою може бути система, в якій справедливість буде стимулом, а не гальмом зростання, причому не просто ефективності, а інновацій, що забезпечують людський розвиток. Для цього, природно, потрібні нову якість і нові принципи поєднання ринку і капіталу – з одного боку, соціальної справедливості – з іншого, для цього треба зробити крок до економічного простору і часу, лежачим «по той бік» старої дилеми: більше справедливості – менше ефективності, більше ефективності – менше справедливості.

III. Результати. Слід визнати, що на сьогодні для України і досі залишається невирішеною низка проблем, що формують виклики та обумовлюють необхідність змін у підходах до розробки та реалізації нової регіональної політики, що має соціально-орієнтовану складову. Зокрема, йдеться про наступне: консервація в Україні упродовж тривалого періоду часу неефективної системи державного управління регіональним розвитком; дія непрозорого механізму фінансового забезпечення розвитку регіонів; відсутність чіткого бачення цілей, стратегічних пріоритетів формування та реалізації державної регіональної політики; дія застарілих / неефективних механізмів формування взаємовідносин на рівні центр – регіони та регіонів між собою; недосконалість системи територіальної організації влади та зволікання з реалізацією адміністративно-територіальної реформи тощо.

Серед викликів, що суттєво впливають на розробку соціальних пріоритетів регіональної політики – зміна ролі місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, зростання ролі та значення останніх у розробці та впровадженні дієвої регіональної політики. Адже на місцях дедалі частіше спостерігається відхід від політики, що транслює рішення центрального органу виконавчої влади, до політики, що більшою мірою формується саме на місцевому та регіональному рівні, відповідає інтересам та прагненням місцевої громади. У свою чергу, це потребує активного залучення громадськості, громадських організацій, представників бізнес-середовища та ЗМІ до розробки та впровадження нової регіональної політики.

Серед завдань формування соціально спрямованої регіональної політики – створення

умов для динамічного, збалансованого регіонального розвитку України шляхом розкриття потенціалу регіонів (ресурсного, інституційного, інфраструктурного, інноваційного тощо) як складових децентралізованої унітарної держави, формування та впровадження регіональної політики, що відповідатиме стратегічним пріоритетам європейської інтеграції України, комплексне узгодження секторально-галузевого та просторового виміру регіональної політики в контексті зростання конкурентоспроможності регіонів тощо. Альтернативне рішення можна сформулювати так: реалізація принципу соціальної справедливості є однією з найважливіших в економіці, де головним джерелом розвитку повинен стати масовий креативний клас (вчителі, лікарі, вчені, інженери, рекреатори природи і суспільства). Справді, здійснювані за громадський рахунок навчання і виховання, збереження здоров'я і продовження довголіття, розробка загальнодоступних know how та інноваційних проектів (пропозиція Джосефа Стігліца створити громадський фонд для розробки та безкоштовної передачі всім бажаючим для виробництва без плати за патент нових лікарських препаратів і медичних технологій) – все це і є ні що інше, як виробництво, причому виробництво найважливіших ресурсів розвитку – людських якостей і екологічної стійкості.

Такі завдання визначають і сутність змін у рамках нової регіональної політики, що полягають у зміщенні акцентів з централізованого державного управління процесами регіонального розвитку на координуючі, узгоджувальні функції, створення сприятливих умов розвитку для всіх територій, у т.ч. шляхом задіяння нових інструментів та механізмів стимулювання місцевого, регіонального розвитку.

Р. С. Грінберг почасти бачить цю проблему і підкреслює: соціальний пріоритет – це пріоритет не розподілу та перерозподілу, це пріоритет виробництва [2, с. 224]. Але виробництва не в стандартному ліберальному сенсі, де головним вимірником ефективності останнього є прибуток, а виробництво, здійснюване виходячи з неринкових критеріїв. Потрібно абстрагуватись від хибного уявлення про те що, соціальна політика – завжди лише розподіл благ, створених економікою. Такий підхід переважав у комуністів, так і у ринкових волюнтаристів: «Давайте спочатку нагодуємо народ, а потім займемося освітою, культурою, наукою». Необхідно ставити питання інакше:

якщо не буде культури, освіти, науки, охорони здоров'я та здорової людини, то не буде нічого, в тому числі, економіки» [2, с. 226].

У будь-якому формулюванні, важливо, що можливий вихід за рамки дилеми «риннок створює, держава – перерозподіляє». Властиво, що ринково-капіталістична система не може вирішити ряд ключових завдань суспільного розвитку, а саме, економічно забезпечити кожному гарантований доступ до отримання базових життєвих благ: здоров'я, освіти, житла, мінімального доходу.

Проблема перетворення соціальної справедливості в стимул інноваційного розвитку насправді не нова і вже має певні і теоретичні, і практичні рішення, виходячи з соціальних, а не ринкових критеріїв і «правил гри». Соціальна складова орієнтована на людський розвиток, на збереження стабільності суспільних і культурних систем, на зменшення кількості конфліктів у суспільстві. Людина має стати не об'єктом, а суб'єктом розвитку. Вона повинна брати участь у процесах формування своєї життєдіяльності, прийнятті й реалізації рішень, контролі за їх виконанням. Важливе значення для забезпечення цих умов має справедливий розподіл благ між людьми, плюралізм думок та толерантність у стосунках між ними.

Динаміка соціально-економічного розвитку регіонів України продемонструвала, що протягом січня-липня 2015 р. вона характеризувалась подальшим зменшенням промислового виробництва, відпливом інвестиційного капіталу, нестійкою експортною динамікою, скороченням обсягів будівництва, звуженням внутрішнього ринку, погіршенням ситуації на ринку праці і загальним падінням рівня доходів. Така тенденція стала наслідком уповільнення промислового зростання у ключових індустріальних регіонах, зниження у переважній більшості областей темпів будівництва та подальшого погіршення показників зовнішньої торгівлі. Для більшості регіонів лишається невирішеними проблеми значної диспропорційності місцевого соціально-економічного розвитку, неспроможності влади та бізнесу ефективно використовувати наявний на регіональному та місцевому рівнях ресурсний потенціал для активізації економічного зростання та подальше (вже у масштабах майже всієї України) погіршення демографічних показників.

Окупація АР Крим та частини території Донецької і Луганської областей у 2014–2015 рр.

зумовили необхідність розробки стратегії відносин з ними і спричинили до серйозних змін у розвитку регіонів та громад і актуалізували необхідність чіткого окреслення напрямів подальших змін державної соціально-економічної регіональної політики. Скорочення ВВП, призупинення реалізації інвестиційних проєктів, наростання кризових явищ у соціальній сфері, падіння реальної заробітної плати разом з рекордною девальвацією на фоні зростання вартості житлово-комунальних послуг, призвело до істотного скорочення якості життя населення України.

Сусіднім регіонам, які мали потужні виробничо-збутові зв'язки з Донбасом, досі не вдається компенсувати ці втрати за рахунок інших каналів постачання. Внаслідок воєнного конфлікту найбільший збиток нанесений підприємствам добувної, хімічної промисловості, гірничо-металургійного комплексу і машинобудування. Крім зростання ризиків для функціонування підприємств Донбасу, не меншої шкоди завдано промисловому виробництву й через порушення налагоджених зв'язків «сировина-виробництво-збут» з іншими регіонами країни. Із загостренням кризи проявились проблеми промислового комплексу регіонів, які накопичувались роками: надмірна залежність від зовнішньої кон'юнктури на ринках основних експортних товарів, висока енерго- та матеріалоемність виробництва, що стало причиною різкого зростання собівартості, дефіцит коштів для модернізації основних фондів, скорочення збуту на внутрішньому ринку через зменшення попиту на продукцію проміжного споживання та інвестиційного призначення.

Згідно даних Державного комітету статистики макроекономічні показники (без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини зони проведення АТО) становили: реальний ВВП за II квартал 2015 р. порівняно з II кварталом 2014 р. (у постійних цінах 2010 р.) склав 85,4%, а порівняно з I кварталом 2015 р., з урахуванням сезонного фактору, – 99,5%, Індекс промислової продукції у січні-серпні 2015 р. порівняно з відповідним періодом 2014 р. становив 82,0%, індекс обсягу сільськогосподарського виробництва у січні-серпні 2015 р. порівняно з відповідним періодом 2014 р. становив 94,2%. [4].

Номінальні доходи населення у II кварталі 2015 року становили 406,9 млрд. грн. Ре-

альний наявний дохід населення, визначений з урахуванням цінового фактора, порівняно з відповідним періодом 2014 року зменшився на 34,0% Індекс реальної заробітної плати у серпні 2015 р. відносно липня 2015 р. становив 96,6%. Рівень безробіття населення працездатного віку (за методологією МОП) в середньому за I півріччя 2015 року становив 9,6% економічно активного населення відповідного віку.

IV. Висновки. Загалом розвиток регіонів у 2014-2015 рр. продемонстрував такі основні проблеми:

- поглиблюються диспропорції розвитку регіонів за основними соціально-економічними показниками – як внутрішні, так і міжрегіональні;

- недостатнім залишається фінансування об'єктів інфраструктури та соціально-культурної сфери з Державного бюджету України в рамках субвенційно-дотаційних відносин та з Державного фонду регіонального розвитку;

- недостатнє використання місцевих ресурсів в альтернативному енергозабезпеченні регіонів;

- недостатні обсяги будівництва доступного житла та житла для соціально-незахищених громадян тощо. Ситуація в регіональній економіці свідчить про збереження диспропорцій, які зросли у кризовий період. При цьому екстенсивні методи господарювання та традиційні методи регіонального управління вже не виконують завдання регулювання пропорцій регіонального розвитку.

Створення на місцях, в регіонах сприятливих умов для розвитку людини, формування засад для всебічного розвитку громадянського суспільства – формують нові можливості для втілення принципів соціальної справедливості, подолання соціальної диференціації, створення рівних умов для праці та реалізації здібностей людини, формування нового рівня соціально-культурного та гуманітарного розвитку, незалежно від місця проживання людини на всій території України. Завданням нової соціально-орієнтованої регіональної політики стає пошук нових методів структурних змін у господарстві регіонів та нових інструментів реалізації соціальних пріоритетів регіонального розвитку.

1. *Stein, L. von. Geschichte der sozialen Bewegung in Frankreich von 1789 bis auf unsere Tage. – Bd. III. München, 1921.*

2. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%D0%BA%D1%83%D1%80%D1%81

3. Гринберг Р. С. Свобода и справедливость. Российские соблазны ложного выбора. М., 2012. 416с.

4. <http://www.ukrstat.gov.ua>

Theoretical and methodological approaches to the category of "social state" has been exposed. The factors for assessing the level of socio-economic development has been analysed. Reveals new approaches to

determine the effectiveness of the management system, responsibility for which regional authorities combined with specific powers and possibilities of implementation of their functions. Use of priorities, playing a key role in reducing social disparities and social inequalities alignment of regions have been determined.

Key words: *a social state, public administration, priorities of socio-economic development, social inequality of regions, directions of social smoothing and cutback.*